

RUNA.

LÄSNING

FÖR

FÄDERNESLANDETS FORNVÄNNER,

utgifven

AF

RICHARD DYBECK.

Sum ex iis qui mirer antiquos. Non tamen, ut quidam, temporum nostrorum ingenia despicio; neque enim quasi lassa et effœta natura, ut nihil jam laudabile pariat.
Plinius Jun., L. 6, Ep. 21.

1849.

STOCKHOLM.

J. L. BRUDINS FÖRLAG.

Ur Bref från Norrland och Dalarna.

(Augusti 1847.)

Jessica:

"I am never merry when I hear sweet music!"

Lorenzo:

"The reason is your spirits are attentive."

Shakespeare.

Broder!

— — — Detta är nu det hufvudsakliga af hvad jag under sista veckan kunnat i vetenskapligt hänseende uträtta. Jag tillägger: Norrland är, i traditionellt hänseende, en grufva, som icke vår tid tömmer.

Och Dalarna! — För alla de sånger, som än ljuda i dess skogars djup — ur rena, barnsliga hjertan! — I Våmhus har jag hemtat mycket ovärderligt, såsom en liten visa, med omkväde: *Sorgen skumpar i skogen*, hvars melodi icke kan nog högt skattas. Den vackra, blåögda *Lok-Kari* (från gården *Lok* i byn *Heden*) sjöng den så, som den der *Sorgen* varit — just jag; men den skulle "intet" vara jag. — Ett par tre Vall-låtar, sjungna af samma Kari, håller du väl till godo? Se här:

Nog tror jag, att Du reder Dig med melodien — så vidt nämligen görligt är, ty icke skall Du af de torra, träiga noterna ändå på långt när kunna draga fulla meningur den lilla sångdikten; vet Du: när jag första gången hörde den, så låg der en stor skog mellan mig och sångerskan, och sjö och fjäll med; och jag tyckte alldeles, att der låg i visan, så liten som hon var, allt det der, och något mer ändå, fast jag aldrig kunde säga hvad. — Men *orden*, Broder! Jag vill, för en gång — slita dem från melodien, och dertill klä dem i högsvensk drägt, så Du skall le åt eländet, hör:

Tackor våra alla,

Kommen der jag kallar!

Bå' små och stora tackor!

Tätjur är — att jag så må säga — ett förtonadt uttal af talspråkets: *takkur*, och *liller* likaledes *sångspråkets* förmildring af ortens *lisler*. — Äfven grammatikaliska anmärk-

märkningar voro att göra, men de — roa dig icke. I stället en annan Låt, sjungen af samma Lok-Kari:

Sova, sova rökjen, klyner, ö, sova längje midda, klyner

ö - ! Äv - ådran tai - - - ma, ö - !

Löp som hastigast genom öfversättningen:

Sofva, sofva röken, kor, ö!

Sofva länge middag, kor, ö!

Halfannan timma, ö!

Du finner, att denna sjunges middagstiden, när boskapen hvilar på sofstället ("Sofu-*lm*"). — "Sofva röken", vill säga: sofva i röken, sofva trygt, emedan röken omhvärfver. Du känner af mina utgifna *Vallvisor*, att på hvilostället en eld middagstiden tän-
des, för att freda boskapen för de tjocka och envisa myggsvärmarna. *Marit* (Larsdotter) i Elfdalen sade mig en gång, att kreaturen, i mulet väder, när röken icke kan på af-
stånd skönjas, alltid, då det lider till middag, sätta nosen i vädret, och sålunda vädra sig fram till hvilostället, der de sjelfmant ställa sig i tjockaste röken. Vallhjonen låta så boskapen anvisa sig till platsen; och hängifvenheten å vallhjonens sida är dermed icke ändad, utan har jag sjelf sett barnen, sedan korna lagt sig att idissla (sällan blir för dem någon sömn af), med löfvidjor eller annat binda sig fast vid boskapens horn, och derefter tryggt insomna. När nu koen hvilat ut, reser hon sig för att straxt aftåga, och det sofvande barnet blir, efter önskan, med detsamma väckt. "Vi skulle nog bli litet efter annars," säga de näpet. — Men med det der Ö, som du ser sluta hvar versrad, blir det värre! Tillvaron af detta ö i vår folkpoesi — jag ville häldre säga folk-
musik — är hittills af ingen känd, åtminstone ej anmärkt. Det har en alltför omärklig betydelse såsom bokstaf eller ord, och är helt underordnad melodien — jag menar: är sjelft blefvet melodi; man skulle kunna säga: den äldsta folknot, kanske den enda hos oss — innefattande alla andra. Det är i detta tecken, som sång och tal än i dag så underbart sammanflyta till ett, och, tro mig! der det af ålder eller af folket finnes, har man naturpoesi i ordets enda sanna mening. Och dermed nog om dess inre betydelse! hvarken af mina ord eller af dessa notplumpar skall du ändå förstå mig; fast orden, så illa de än fallit, äro efter lefvande uppfattning både i Norrland och Dalarna, nu i flere år. Att dermed en härmning af Vallhornets modulationer åstadkommes eller verkas,

tillika beräknad för skogens och bergens genljud m. m. är allt ostridiga biomständigheter. — Äfven i Skottska, Engelska och Irländska folkvisor, isynnerhet i de förstnämnda, är detta *o* till, dock alltid mer eller mindre obeqvämt eller främmande, så att det näppligen af ålder hört dem till, utan fasthåldre traditionsvis öfvergått från äldre förlorade sånger — från verkligare natursånger. Hos oss finnes det eller icke i den vanliga folkvisan, och jag vet *ingen enda* sådan hos oss, med hvilken det skulle, med bibehållande af sin ursprungliga och sanna betydelse, kunna införlifvas. — Men hvad tycker du väl! I föga mindre mohn är det mästa hvad ord eller uttal heter i våra Vallåtar musik, så att alltför ofta blotta uppreandet af orden eller versen angifver tonen eller melodien, den man sedan alldeles riktigt får igen, utvecklad och fullbildad, i sången. Ett exempel! det du såsom Söderdalsbo med lätthet skall fatta: du hör dagligen hur man i södra Dalsarna uttalar ordet *skälla*. Slå då upp sid. 21 i mina Vallvisor, och du skall der i de *tre* noterna, som höra till ordet, till punkt och pricka finna ortens uttal af samma ord. Gå så till sid. 27, der du finner en hel melodi från Dalsland, som på det sannaste uttrycker Norddalsländigens uttal af de densamma underlagda orden. Men det är sant, det: du kommer ingen hvart, då du hvarken känner Dalsländska uttalet, eller sättet der att sjunga. Begif dig sist till sid. 42; tonen hvarmed, t. ex.: "*kom hit, om du hör mig nå,*" i Rättvik och deromkring i allmänhet uttalas är fullkomligen uttryckt i melodien. — Än mer: dessa för sång och tal gemensamma grundtoner, de äro, der starkare brytning råder, omiskänneliga äfven i uttalen i allmänhet, så att för ett finare och uppmärksamare öra folkets uttal och egentliga melodier på dessa orter — nu i korthet sagdt — underbart förklara hvarandra. Jag menar: en språkforskare som slår dylika förhållanden i vädret, är en slät språkforskare — intränger visst aldrig i "språkets anda" — timrar fåfängt på "språkbyggnaden". — Vårt land har lika många språktoner, som det har hufvudsakliga dialekter, och man kan genom dem nog komma märkliga omständigheter på spåren, t. ex. när Målet betraktas som uttryck af folklynnet. Barnet uppfattar alltid först språktonen, innan det kan utsäga orden. Ett Torparefolk, och ändå några flere, i Bolstad socken, Dalsland, drogo under hela timmar rigtiga, fast korta, meningar ur ett litet barns ljud-joller, som icke innehöll ett endaste ord, men för mig, såsom främling, klart angaf sin enhet med ortens vanliga uttal eller språkton. Det var här således *tonen*, icke *ordet*, som talade. Jag lät barnets tioåriga broder ställa sig på det afstånd, att orden icke kunde urskiljas, men ljudet höras, och då han nu talade, förnämms tydligen samma tonföljder. — Märkligt, att Wingåkrarens språkton är, vida mer än mellanboende allmoges! riktad åt Dalkarlens, ehuru målen, till deras yttre, sakna framstående gemenskap. — Broder! jag beder dig: lägg märke till hvad jag nu, fast i brådska, sagt; det är intet hugskott; men främst egnadt åt Vallåtarna, dessa fria helheter, dessa *enda verkliga Natursånger*, som än lefva för sig — midt i ett hemskt virrvarr af förbildning. Hoppas derföre snart få redigare och i bättre sammanhang behandla detta för mig så kära ämne.

Efterföljande, som uppstämnes när Killingar vilsekommit, skall du nog beundra. Den upprepades för mig, ledigt och klart, visst tio gånger, och Kullan afvek icke en enda gång från melodien, sådan den är här anteknad;

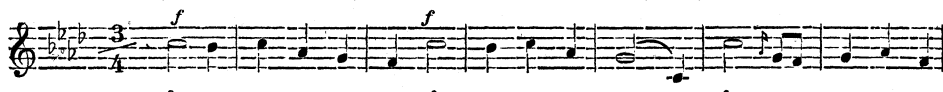
Lill djeti maj! säh, säh, säh! Kum hjotter, kum hjot - - - ter!

Säh är likaledes en förtoning af: *se här*, och *s* är så mildt, så lent hviskande! — Äfven följande är på sitt vis "karaktaristisk". *Jag* håller mycket af den:

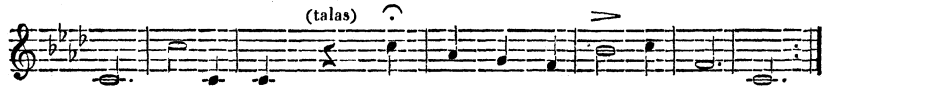
Äl-äl-lä-lä - - - lä! Ei! kumič, ö - ! Hjemter i fäll-i hjär, ö - !

Sluteligen vill du väl äfven ha något från Norrland. Här en Vall-låt från Jämtländska fjällen, hvaraf du finner, att äfven der en stark brytning råder:

Å get - te - ro - ro - ro, Å get - te - ro - - ro - rän! Å ge - te - ro - ro

(talas)

rän, Å getträn, äpp! äpp! Å get - te - ro - ro - ro - rän!

Det der *äpp*, *äpp* uttalas, som du ser, men detta med ett tonuttryck, som jag omöjlig kan beskrifva; det är på en gång sång och tal. — Sist äfven en Låt från de skogar, i hvilka jag för närvarande dvaljes. Den är i flere socknar här i Gestrikland känd under namn af *Hedesunda Vall-låt*, och utföres dels med horn, dels med röst:

Horn.

Röst.

Lisse, lisse, lisse, lisse ko! Lisse, lisse, lisse, lisse ko-o!

Jag befann mig i afse på Gammelboåsen i Ofvansjö Sockens skogsbygd, på gränsen mot Ockelbo socken. Aftonen var en af de skönaste jag upplefvat. Nedanför mig flöt

den mörka, ståtliga Jädraelfven, i orten vanligen kallad Jädran, hvars vida stränder bilda en den vackraste dal med björkar och andra löfträd, och i hvilken jag kunde öfverse icke mindre än 50 till 60 fåbodar. På andra sidan dalen höjde sig de bekanta Dansarhedarna och Finnåsen; men midt framför mig reste sig det ståtliga Kungsberget, med sin höjd af omkring 400 alnar, och af hvilket solen i sex veckors tid om vintern alldeles bortskymmes för de närmast boende. — Ljudet af talrika vallhorn, af sjungande vallhjon och råmande boskap uppfyllde rymden, och förflyttade mig omedelbart i de tider af enfald och frid, som äldre Grekiska och Latinska författare så lefvande måla. — Du kan väl tänka, att jag här snart var hemmastadd! Efter det jag, nedkommen i dalen, tagit plats under en väldig slokgran, hade jag ock snart en hel skock af vallflickor omkring mig, den ena glädtigare än den andra. Här blef sång och "låtande" af, må du tro. — Stintorna voro väl i början så der — litet blyga, men låto mig snart höra hvad det vill säga att sjunga ut. Sjålen i vallsången är styrka; qvinnorösten (bevars, att för dig tala om qvinnohjertat!) smyger deri ett mildt; deraf tjuvningskraften. — — Allt nog! utom rätt många verkligen klassiska Norrländska vismelodier, upptecknade jag här, inom icke fullt fyra timmar, ännu flera vall-låtar, tills skymningen inträdde, då till allas vår öfverraskning fullmånen blänkte upp öfver Kungsberget. Ögonblicket firades med några fulltoniga hornlåtar, allvarliga som skogen; och då dessa besvarades af aflågsna, mycket dofva, toner af lurar, inföllo de närmast stående flickorna, liksom oroliga: "det är visst gossarna!" och de fjärmare upprepade saktare (kanske varmare): "ja — det är gossarna!" — — Och gossarna kommo. Skall jag för dig beskrifva en Norrländsk folkdans i månskenet? — Nej icke nu, men mundtligen, när vi träffas.

I stället vill jag, enligt löfte, nämna något om härvarande "Få-stintors" (Vallflickors) klädedrägt. — Härvid får jag dock först nämna, att en sådan drägt icke är vid fåbodevallarna, de der tidtals besökas af medlemmar af byalagen, synnerligen i bruk, utan egentligen tillhör de medellösare, yngre medlemmarna i socknen, hvilkas enda yrke är boskapsvård. Personer af båda könen öfva väl detta yrke, men isynnerhet flickor — ja, på denna orten rätt sällan gossar. Vall-stintan i denna trakten bär på hufvudet en halsduk, hvilken då det skall vara noga icke tillknytes under hakan, utan fladdra de nedgående hörnen täkt kring flickans skuldror; midt öfver pannan neddrages den något, men höjes vid tinningarna och närmaste delarna af pannan, så att dessa äro blöttade. Ett ungt ansigte får härigenom ett rätt eget uttryck, det du törhända iakttagit hos målningar med nästan samma hufvudbonader från 1500- och 1600-talen. Ett mycket enkelt och litet rödt lifstykke med snodder och få prydnader omsluter lifvet, de tämligen snäfva lintygarmarna äro icke långa; ej heller kjortelen, som är till färgen mörk, oftast randig. Strumporna, eller "Strumpsockorna", till färgen hjertröda, räcka ned till fotknölen, och sluta der med en tums bred kant af svarta eller mörkblå band. Fötterna äro bara. — — På ryggen bär hon en flätad näfversäck, innehållande åtskilliga förnödenheter, och som fasthållles med snören, hvilka löpa öfver axlarna. Vidare? vid högra

sidan Slekeväska af groft hvitt linne, fästad med ett kring medjan löpande "lifband", hvilket är, efter smak, råd och lägenhet, mer eller mindre grannt utsiradt. Väskan innehåller barkmjöl och salt m. m., hvarmed boskapen undfågnas. Vid lifbandet äro vidare fästade: knifven med sin slida, samt ett snöre af en half alns längd, som uppbär sjelfva Vallhornet, eller som det här kallas "Låthornet", dervid fästadt i ett litet hål, tätt invid hornets tjockända. Låthornet är försedt med tre fingerhål, någongång äfven med det fjerde, under hornet, hvilket hål täckes och öppnas med tummen; och kunna på dessa äfven konstigare stycken utföras. — — — Jag har fliteligen försett mig med iakttagelser rörande vallhornens och i allmänhet vallinstrumenternas beskaffenhet m. m., men du får deraf intet denna gång. Vill nu tillägga endast, att de icke sällan äro rikeligen försedde med ristade prydnader, ofta nog i den besynnerligaste smak, midt ibland hvilka alltid ses ägarinnans namn, sirligt och med djupa drag ristadt af — gifvaren.

Och nu nog för denna gång. Jag trifves alls icke vid skrifbordet, utan måste i rappet ut till fjälls. Mor Ingeborg berättade mig i afse mer än en underlig saga om Kungsberget med dess många, mörka hålor, och Olars, som vill följa mig dit, lofvar, att under vägen muntra mig med "ståtliga Gång-låtar", som han säger. Alltså farväl för denna gång. — — —

INNEHÅLL.

<i>Berättelse om anställda gräfningar i Svenska Grafminnesmärken</i>	Sid. 1.
<i>Stensättning på Sela-ön (Södermanland)</i>	— 7.
<i>Blommor ur "Svenska Örtekransen"</i>	— 8.
<i>Om Växter, med namn efter fornnordiska Gudomligheter</i>	— 18.
<i>Folk-sägner</i>	— 24.
<i>Några Drag hos allmogen i södra Östergötland</i>	— 31.
<i>Ur Bref från Norrland och Dalarna</i>	— 40.
<i>Gisse-Gåtor</i>	— 46.
